

**Dicționar ilustrat
de educație socială**

Ciprian Mihali (n. 1967) predă din 1992 filozofia la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj. După o teză de doctorat în cotutelă la Cluj și Strasbourg, susținută în 2000 și consacrată hermeneuticii cotidianului, și-a orientat cercetările către filozofia vieții și studiul puterii, dar și spre teoriile spațiului public și spațiului locuit, la confluența gândirii filozofice cu teoria arhitecturală. Este autor a opt volume individuale sau scrise împreună cu Augustin Ioan; a publicat zeci de articole și a tradus peste douăzeci și cinci de lucrări din filozofia francofonă a ultimului secol. Între 2012 și 2016 a fost ambasador al României în Senegal și în alte șapte state din Africa de Vest, pentru ca din 2016 până în 2020 să lucreze la Bruxelles ca director pentru Europa de Vest al Agenției Universitare a Francofoniei. Din septembrie 2020, îmbogățit cu toate aceste experiențe ale lumilor astfel descoperite și trăite, s-a întors la catedră, regăsind, într-o actualitate românească tumultuoasă, bucuria gândirii critice, a filozofiei sociale și a dialogului public. Ultimele lui cărți sunt *Dicționar subiectiv de cultură civică* (Humanitas, 2020) și *Om precar, om suveran: Rostul filosofiei în societatea digitală* (Trei, 2023).

Ciprian Mihali

**Dicționar ilustrat
de educație socială**

Cu desene
de Dan Perjovschi

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Iuliana Glăvan
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Florina Vasiliu, Veronica Dinu

Tipărit la Master Print Super Offset

© HUMANITAS, 2023

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Mihali, Ciprian
Dicționar ilustrat de educație socială / Ciprian Mihali;
desene de Dan Perjovschi. – București: Humanitas, 2023
ISBN 978-973-50-8217-8
I. Perjovschi, Dan (il.)
316
81

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0723 684 194

Cuprins

<i>Cuvânt înainte</i>	7
În loc de introducere:	
Ce înseamnă să fii un intelectual public moderat?	9
SECȚIUNEA 1. EDUCAȚIA ȘI DEMONII EI	
Suntem noi o societate a cunoașterii?	17
Cum scriem viitorul copiilor noștri	21
Curajul public împotriva neștiinței.	26
Dispozitivele cunoașterii sau de ce analfabetismul e orice altceva decât o vină individuală	30
Copiii seamănă mai mult cu vremea lor.	34
Idei și ideologie.	36
Despre plagiat și demonii lui	39
Contribuția universităților mari la nașterea fabricilor de diplome	44
De ce avem nevoie de filozofie într-o democrație fragilă?	48
SECȚIUNEA 2. INFODEMIILE DIN SPAȚIUL PUBLIC	
Câteva reguli de bună purtare pe rețelele sociale.	55
Cum se construiesc știrile false	57
Despre nevoia și inutilitatea dezbaterilor	61
Epoca aleatoriului	64
Infodemia: culegem ce au semănat.	66
Conspirațiile, ultimul refugiu politic al învinșilor	69
Steerilitatea lumii ce vine	73
Noua religie a pseudoștiinței	76
Ignoranța cu care ne mândrim	81
Viața ca o artă (o rețetă la preț redus)	85
Curajul adevărului. Sau de ce minciuna ne face să ne simțim liberi	89

SECȚIUNEA 3. VALORILE ȘI ANTIVALORILE ÎN CARE CREDEM

A ști să pierzi	95
Captivi sau complici?	97
Compromitere fără compromis.	101
Construind de mântuială	104
De ce ne mutilăm țara și pe noi înșine?	107
Prețul greu al simulării	110
Puterea, această bestie dintre noi	113
România amorală	116
Nevoia de solidarități reale	120
Viața altora. Despre solidaritate și sacrificiu	123
Pentru o societate laică	126
Vina care se împarte și responsabilitatea care se înmulțește	130
Patriotismul ca responsabilitate pentru lumea de mâine.	134

SECȚIUNEA 4. CUM SE FABRICĂ DUȘMANII?

EXTREMISMUL ȘI RĂZBOIUL

Cât de reale sunt amenințările extremismului?	141
Despre rasism, din nou și mereu	146
Dubla fraudă a extremismului	149
Fabrica de dușmani și sindromul cetății asediate	152
Mașina de produs halucinații și extremism	156
Lașitatea naționalistă	159
Cum progresează o societate?	162
Infodemia, același război	165
Unde etică nu e, nimic nu e	168
Solidaritatea împotriva barbariei	171

SECȚIUNEA 5. CU PARITATEA PE DISCRIMINARE CĂLCÂND

Corectitudinea politică – către un nou Ev Mediu?	177
De ce avem nevoie de feminism.	184
Ce este și ce nu este paritatea?	187
Paritate și meritocrație	190
Doar urând ne vom iubi?	194
Politicile care fabrică rasism (și invers)	198
Adevărurile care dor	203
Deconstrucția pentru a înțelege diversitatea	207
În loc de încheiere: Despre corectitudinea politică și post-adevăr	213

Cuvânt înainte

Am publicat cu exact trei ani în urmă, tot la Editura Humanitas, *Dicționarul subiectiv de cultură civică*. Acel volum era felul în care negociam cu mine însumi regăsirea unei societăți românești după ani de peregrinări prin lume.

În acești trei ani, am reînvățat să trăiesc zi cu zi în România din vremea pandemiei și de după ea, în vecinătatea războiului din Ucraina și, mai ales, în vremea ascensiunii extremismului, dezinformării și ajungerii la puterea exprimării publice neîngrădite a pseudoștiinței și a conspirațiilor. Pentru aceste fenomene, crescute pe un fond de degradare continuă a educației, volumul de față propune cititorului răbdător o abordare critică și, sper, echilibrată, menită a-i oferi răgazul punerii pe gânduri și pasiunea căutării unei vieți mai bune împreună.

Dar tot în acest răstimp am avut privilegiul de a exersa eu însumi această pasiune alături de studenții și colegii mei profesori, alături de prieteni apropiați și colaboratori fideli. Am această șansă nemaipomenită de a lucra cu studenți deștepți, citiți, neobosiți în întrebările și căutările lor, sursă nesfârșită de energie pentru un profesor și motiv solid de a nu obosi niciodată, de a lupta alături de ei pentru a înțelege mai bine lumea în care trăim. Lor le dedic rândurile ce urmează, cu speranța că le pot întoarce măcar în parte generozitatea cu care m-au primit printre ei și entuziasmul de a participa la dezbateri, printr-un dialog neîncetat de idei.

Ceea ce aduce nou *Dicționarul ilustrat de educație socială* este colaborarea cu graficianul Dan Perjovschi, care a acceptat cu multă bunătate și, mai ales, cu tot talentul lui desăvârșit să completeze atât de fericit prin desene textele scrise. Îi sunt recunoscător pentru efort și sper ca ideile mele să poată exprima la fel de bine

întrebările și înțelesurile pe care Dan Perjovschi le poate cuprinde atât de limpede în arta lui.

Am ales, pentru această carte, să ofer cititorilor sub formă de introduceri la diferitele mele texte, fragmente din autoare și autori care au gândit înaintea mea și mai bine ca mine temele asupra cărora am decis să reflectez. Este și acesta un îndemn la lectură și la cunoaștere, la descoperirea unei lumi a ideilor fără de care am fi cu toții mult mai săraci.

Îmi doresc ca acest volum să transmită celor curioși o formă sau alta de curaj public în lupta pe care trebuie să o ducem zi de zi cu manipularea, cu neînțelesurile fabricate de industriile politice, mediatice sau comerciale, cu seducțiile răspunsurilor facile, cu toxicitatea infodemiilor, dar și cu inegalitatea, cu discriminarea, cu rasismul, cu ura sau cu violența din spațiul public. Ca filozof, am convingerea că munca pe care o facem ca femei și bărbați hărăziți semnelor și sensurilor celor mai subtile transmise de marii gânditori trebuie să poată ieși din când în când din amfiteatre și biblioteci pentru a se expune în societate și pentru a se confrunta cu experiențele pe care, individual sau împreună, le trăim în aceste vremuri tulburi. Cred în virtuțile sociale, critice și dialogice ale gândirii filozofice, cred în puterea noastră, ca intelectuali publici, de a ști să spunem nu, de a-i învăța pe studenții noștri și pe toți cei care ne înconjoară să reziste în fața minciunii, a corupției și a lipsei de responsabilitate.

Dacă vrem să construim o societate dreaptă pentru cei care vin după noi, în care copiii de azi să poată duce o viață decentă și în care să-și poată împlini visurile, fără a fi nevoiți să-și părăsească țara de îndată ce ajung la majorat, asta nu se poate întâmpla decât mizând pe valorile solidarității, ale onestității și ale curajului adevăratului.

Această carte nu ar fi putut vedea lumina zilei dacă la pregătirea ei nu ar fi contribuit cu atâta dăruire destoinica echipă a Editurii Humanitas. Mulțumirile mele merg în special către Lidia Bodea, Iuliana Glăvan și Cristina Măceșaru, dar și către ceilalți truditori neștiuți din editură, care fac posibilă fericita și repetata noastră întâlnire cu cărțile.

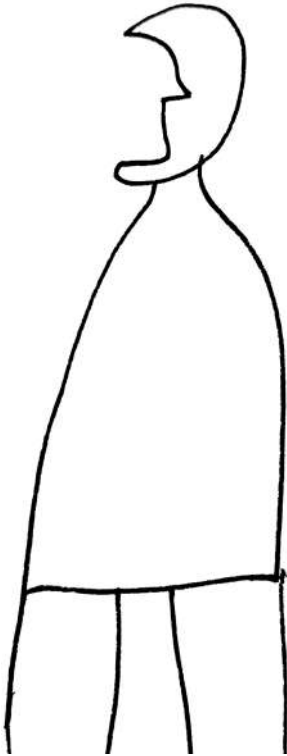
În loc de introducere: Ce înseamnă să fii un intelectual public moderat?

Moderația nu e nici pe departe un sinonim al mediocrității, așa cum se crede uneori, ci o virtute rară și greu de practicat în sfera politică, o virtute necuantificabilă și discretă, ale cărei trăsături nu pot fi definite cu instrumentele și conceptele științelor exacte. O cetate locuită în exclusivitate de moderați ar fi o imposibilitate, căci rațiunea lor de a fi se definește (și) prin raportarea la spiritele entuziaste și nesăbuite, ale căror elanuri radicale trebuie adesea temperate pentru a asigura ordinea în cetate [...]. La prima vedere, moderația pare a fi o virtute esențialmente contextuală: nu poți fi moderat decât în raport cu opțiunile și ideile spiritelor radicale cărora li te opui. Apoi, moderația însăși este o virtute ce se poate modifica substanțial în timp, sau depinde până la un anumit punct de etosul epocii în care trăiești. Ceea ce, într-o anumită situație, reprezintă o poziție moderată poate fi, în alte circumstanțe, o poziție mai puțin moderată sau chiar radicală. A fi moderat astăzi e cu siguranță diferit de a adopta o poziție moderată în 1789, 1848, 1914 sau 1938. În anii '30, când întreaga Europă se pregătea de război, iar democrația parlamentară era aproape unanim disprețuită, moderația politică însemna cu totul altceva decât în anii '90 sau la începutul noului mileniu, când valorile democrației liberale ajunseseră să fie în general acceptate și respectate.¹

Într-o societate iubitoare de senzații tari, de excese relatate cu tonul ridicat și de recorduri zilnice de orice fel, moderația, în primul rând, nu pare a fi la mare căutare. Moderația riscă să fie numele însuși al monotoniei celei fără de șansă în concertul celor

1. Aurelian Crăiuțu, *Elogiul moderației*, Polirom, Iași, 2006.

INTELECTUAL

gălăgioși. În al doilea rând, o voce intelectuală, în plus și moderată, este hărăzită anonimatului, definit azi prin absența de preocupare a tuturor canalelor media față de ceea ce ar putea avea de spus o asemenea voce, în comparație cu seducția vocilor agresive care au format urechile publicului.

Ce este totuși un intelectual public moderat și unde își poate găsi locul într-un spațiu public puțin educat, fragil și labil? Voi încerca să răspund acestor întrebări într-un stil cât mai pedagogic cu putință. Și o voi face pornind de la o afirmație categorică: orice societate democratică, în care se presupune că funcționează dezbaterea argumentată de idei ca rezervor de soluții pentru politicile publice, are nevoie, printre actorii

ei, de rolul jucat de intelectualii moderați. Absența lor sau înlocuirea cu alți actori revendicând același rol („experți“, politicieni, vedete etc.) este semnul unui deficit de democrație în societate.

Un intelectual public moderat trebuie să fie în primul rând *un intelectual*.

Cuvânt devalorizat și disprețuit, cuvânt inactual, „intelectualul“ trimite totuși la un anumit profil, la un nucleu dur al unor preocupări pe care cei care se bucură de acest nume nu le împart

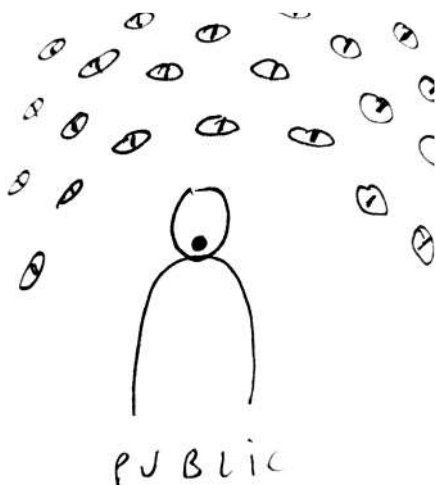
cu vecinii săi din societate. Un intelectual nu este omul de știință, nu este profesorul, nu este artistul, după cum nu este nici cel sau cea care emite din când în când panseuri sub forma sibilinică a unor postări pe rețelele sociale. Dar un intelectual poate fi

PUTE RE

INTELIGENȚĂ
CRITICĂ

omul de știință, profesorul sau artistul în măsura în care atenția lui se întoarce de la executarea tehnică a muncii sale înspre căutarea sensului. Ceea ce face din ei un intelectual este preocuparea pentru jocul înțeleșurilor înăuntrul muncii lor sau în relația dintre munca lor și restul societății. Un savant este un intelectual în clipa în care se întreabă ce semnificații au pentru concetățenii lui sau pentru viitorul lor ultimele descoperiri din domeniul său (fizică, biologie, astronomie etc.). Un profesor este un intelectual atunci când, fără a înceta să fie un pedagog, caută rosturile educației și încearcă să le explice elevilor săi și societății în general. În sfârșit, artistul se comportă ca un intelectual atunci când își pune problema relației dintre adevărul operei sale și sensul creației artistice și când cultivă în cel ce privește, ascultă sau citește dorința de sens.

Aș forța descrierea unui intelectual adăugându-i o dimensiune care generează o mulțime de neînțeleșuri. Dacă ar fi să creditez pentru o clipă, din motive de economie a textului, figura intelectualului „autentic“, atunci aș spune că autenticitatea lui nu poate să vină decât din asumarea unei *poziții critice*. Abia capacitatea critică îl desăvârșește pe un intelectual. Ce înseamnă asta? Înseamnă că el (sau ea – din motive de fluiditate a textului voi înțelege de fiecare dată prin „el“ deopotrivă „el sau ea“) se poate extrage din fluxul actualității sau din seducția puterilor de orice

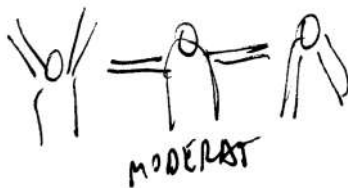
fel pentru a se poziționa critic față de actualitate și față de putere. Rostul lui nu este de a găsi justificări puterii, nici de a inventa noi strategii de acceptare a ei, ci de a cultiva o suspiciune sănătoasă față de orice formă de putere. El este critic în măsura în care nu crede pe nemestecate sloganurile, adeseori frumos ambalate „comunicațional” și oferite ca soluții miraculoase de către propagandele zilei.

Un intelectual public moderat trebuie să fie, apoi, *public*.

Desigur, putem să discutăm îndelung despre ce înseamnă azi să fii public, dar admitem acum ca ipoteză de lucru că „public” se referă la expunerea în fața unei audiențe în principiu nelimitate. Expunerea poate să fie fizică sau, cum se întâmplă cel mai adesea în această perioadă, discursivă – adică prin cuvântul scris sau prin cel rostit. Putem, desigur, să introducem gradații în nivelurile de audiență: un discurs poate fi considerat public și când este rostit în fața unui grup restrâns de ascultători, dar ceea ce definește prin excelență „publicul” este posibilitatea ca un asemenea discurs să fie transmis unei audiențe indefinite, fără ca emițătorul (în cazul nostru intelectualul) să aibă posibilitatea de a limita audiența odată ce discursul său a fost rostit.

Există o dimensiune definitivă pentru ca un intelectual să devină public: *curajul*. Trecerea de la privat sau profesional la public este un act de curaj. Expunerea și apărarea ideilor într-un cadru public, în care reacțiile nu pot fi anticipate sau controlate, necesită o temeritate pentru care nu există o rețetă sau un ghid

de întrebuițare. Acest curaj este în primul rând al celui care gândește cu propria lui minte, al celui care are puterea de a gândi singur, după cum spunea Kant acum mai bine de două secole, și el se opune altor două însușiri, pe care le vedem mult mai bine răspândite azi printre intelectuali: lenea și lașitatea gândirii. Același Kant spunea că lenea și lașitatea sunt cauzele care fac să existe atât de mulți oameni care preferă să rămână minori toată viața, adică să delege altora sarcina de a gândi pentru ei, preferând confortul unor opinii gata fabricate de tot felul de tutori și călăuze.

În sfârșit, a treia trăsătură a unui intelectual public moderat este *moderația* însăși.

Este oarecum și trăsătura cel mai greu de situat, întrucât este și cea mai subiectivă. Dar așa spune așa: sunt numeroși aceia care confundă moderația cu lașitatea sau lenea, tot așa cum sunt numeroși (uneori sunt aceiași) cei pentru care a fi curajos înseamnă a fi lipsit de moderație. Să mă explic: auzim adeseori în jurul nostru prieteni, cunoștințe, colegi, spunând că ei preferă să rămână moderați, așezați, „să nu se bage“, să-i lase pe alții să o facă, pentru că se pricep mai bine. Și, mai ales, să-i lase pe cei care au curaj să spună lucrurilor pe nume sau, după o expresie nefericit de celebră azi, să nu fie corecți din punct de vedere politic. Curajul este deci asemuit fie cu intensitatea vocii (răcnetele și țipetele de la talk-show-uri stau mărturie), fie cu excentricitatea ori radicalitatea unor poziții greu de apărut. Sentimentul general este atunci că e mai bine ori să taci, ori